

Aneta Pawłowska*

Marzenia o metropolii, czyli architektura publiczna XXI w. w Łodzi

Dreams about the metropolis or public architecture of the 21st century in Łódź

Wprowadzenie

Celem artykułu jest prześledzenie zmian, jakie zachodziły w tkance miejskiej Łodzi na przestrzeni ostatnich 20 lat w kontekście popularnej wśród mieszkańców i magistratu wizji Łodzi jako miasta metropolitalnego. Od 1993 r. Łódź jest członkiem organizacji Unii Metropolii Polskich i aspiruje co najmniej do rangi metropolii regionalnej. Analizie zostały poddane głównie te obiekty architektoniczne i założenia modernizujące przestrzeń i układ miasta, które w powszechnym odbiorze mieszkańców oraz redakcji gazet codziennych, lokalnych rozgłośni radiowych i telewizyjnej, a także w ostatnich latach portali społecznościowych są inwestycjami wpływającymi korzystnie na estetykę i funkcjonalność miasta. W materiałach źródłowych poszukiwano zwłaszcza wskazań, że w konsekwencji danej zmiany architektonicznej następuje efekt odnowy i uatrakcyjnienia przestrzeni centralnych Łodzi, co stanowi ważny krok na drodze do poprawienia ładu przestrzennego, estetyki oraz wzbogacenia funkcji metropolitalnych. Z większą funkcjonalnością i „urodą” miasta łączy się bowiem zwiększenie atrakcyjności miasta dla wysoko wykwalifikowanej kadry zarządzającej, niezbędnej w metropolii. Analizowanymi źródłami były „Dziennik Łódzki”¹, „Gazeta Wyborcza”, Radio Łódź oraz Radio Żak, TVP3, Facebook, lodz.eska.pl, lodz.naszemiasto.pl oraz strony internetowe Urzędu Miasta Łodzi (zwłaszcza

Introduction

The aim of the article is to examine the changes that have taken place in the urban tissue of the city of Łódź over the last 20 years in the context of the increasingly popular notion, especially among some of its residents and municipality, of Łódź being already a full-grown metropolitan city. Since 1993, the city of Łódź has been an active member of an organization named the Union of Polish Metropolises and aspires to at least the rank of a regional metropolis. In this article the analysis is focused mainly on various architectural objects and architectural plans that modernize the city’s space and layout, which are widely perceived by the City’s residents and daily newspapers, local radio and television stations, and in recent years also by the social media portals, to be extraordinary investments affecting the aesthetics and functionality of the city. In particular, source materials were searched for indications that as a result of a given architectural change the effect of renewal and strengthening of the central spaces of the city of Łódź has taken place, which is an important step on the way to improving spatial order, aesthetics and enrichment of metropolitan functions. Thanks to the City’s greater functionality and “beauty”, it combines the attractiveness of the city for highly qualified management staff, which is essential in any metropolis. The sources which were analyzed are the local daily newspapers such as “Dziennik Łódzki”¹,

* ORCID: 0000-0003-2847-4403. Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego/Institute of History of Art, University of Lodz.

¹ Ważnym przyczynkiem do analizy oceny satysfakcji łodzian z przekształceń w tkance miasta są akcje prowadzone przez gazetę codzienną „Dziennik Łódzki”, np. cykl „Łódź się zmienia” (2011).

¹ An important contribution to the analysis of the assessment of Łódź citizens’ satisfaction with the transformations in the city’s tissue are the campaigns conducted by the daily newspaper “Dziennik Łódzki”, e.g., the cycle “Łódź is changing” (2011).

Miejskiej Pracowni Urbanistycznej). Artykuł nie stanowi wyczerpującego opracowania podjętej tematyki, a jedynie zarysowanie pewnego zagadnienia istotnego dla Łódzian żyjących nieco w cieniu metropolitalnej stolicy.

Łódź – rys historyczny

Łódź to obecnie trzecie co wielkości miasto w Polsce, ulokowane w centrum kraju. Choć zostało założone w XV w., to jego intensywny rozwój przypada na wiek XIX, kiedy to niewielka osada dekretem rządu Królestwa Polskiego z 18 września 1820 r. powołana została jako „osada fabryczna” [1, s. 92]. W ciągu zaledwie kilkudziesięciu lat z niewielkiego miasteczka (liczącego 800 mieszkańców) Łódź przeobraziła się w potężną, tętniącą życiem metropolię. O tempie rozwoju dobrze świadczą dane pokazujące gwałtowny przyrost liczby mieszkańców – w 1830 r. miasto liczyło już 4343 osoby, zaś w 2. połowie XIX w. liczba ludności osiągnęła niemal 300 tysięcy, a Łódź stała się drugim co do wielkości miastem w Królestwie Polskim². Okres koniunktury w 2. połowie XIX w. przyniósł rozwój rynku wewnętrznego, otwarcie w 1865 r. linii kolejowej Fabryczno-Łódzkiej do Kolušek na trasie kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, a także napływ taniej siły roboczej do miasta (po uwłaszczeniu chłopów). W tym okresie urosły fortuny przemysłowe słynnych łódzkich rodów fabrykanckich Scheiblerów, Grohmanów, Poznańskich [3, s. 105]. Powstały także pierwsze miejscowe banki. Łódź pod koniec wieku XIX nazywana była zarówno „ziemią obiecaną”, jak i „złym miastem” [4, s. 5]. Jej szczególna atmosfera opisana została przez wybitnego literata i noblistę Władysława Reymonta w powieści *Ziemia obiecana* (1899) (il. 1). Wybuch I wojny światowej i zajęcie miasta przez Niemców spowodowały regres rozwoju Łodzi. W wyniku grabieżczej polityki okupanta doszło do ogromnej dewastacji fabryk. W połączeniu z utratą wschodnich rynków zbytu przyczyniło się to do znaczącego upadku przemysłu włókienniczego – z tych zniszczeń zaczął się on podnosić dopiero około połowy lat 30. XX w. Wówczas powstało w Łodzi dużo interesujących „obiektów użyteczności publicznej”³ [5]. Wiele z tych propozycji, ważnych dla współczesnego dziedzictwa kulturowego miasta, pochodzi z czasów II Rzeczypospolitej. Są to chociażby gmachy: Sądu Okręgowego, dworca Łódź Fabryczna, Poczty Głównej, Teatru Muzycznego, Banku Gospodarstwa Krajowego i Okręgowego Szpitala Wojskowego, a także bardzo nowatorskie osiedle na Polesiu Konstantynowskim z lat 1928–1931 im. Józefa

„Gazeta Wyborcza”, the local radio station such as “Radio Łódź” and “Radio Żak”, local TV station “TVP3” as well as various social media portals such as Facebook, lodz.eska.pl, lodz.naszemiasto.pl and websites of the City of Lodz Office (especially Municipal Urban Studio). The article does not claim to be a fully exhaustive elaboration of the topic, but it simply aims to outline an important issue for the City’s residents who are still living somewhat in the shadow of the of the metropolitan capital of Warsaw.

The city of Łódź – a historical outline

Łódź is currently the third largest city in Poland, located in the centre of the country. Although it was founded in the 15th century, its intensive development falls on the 19th century, when a decree of the government of the Kingdom of Poland of 18 September 1820 established a small settlement, being a “factory town” [1, p. 92]. Within just a few decades, Łódź transformed from a small town (800 inhabitants) into a powerful, vibrant metropolis. The rapid pace of development is well evidenced by data reflecting swift increase in the number of residents: in 1830 there was only 4.343 inhabitants of Łódź, while in the late 19th century – there was already almost 300,000 residents, and Łódź became the second largest city in the Kingdom of Poland². The period of prosperity in the 2nd half of the 19th century resulted in the development of the internal market, the opening of the Fabryczno-Łódzka railway line to Koluški on the Warsaw–Vienna railway route in 1865 and the inflow of cheap labour (after peasant enfranchisement). During this period, industrial fortunes of the famous Łódź factory families of the Scheiblers, Grohmans, and Poznańskis flourished [3, p. 105]. The first local banks were also established at this time. At the end of the 19th century, Łódź was described by two mutually contradictory terms, the “Promised Land” on the one hand and the “Evil City” on the other hand [4, p. 5]. Its specific atmosphere was described by an eminent writer and Nobel Prize winner, Władysław Reymont, in the novel entitled *Ziemia obiecana* (*The Promised Land*, 1899) (Fig. 1). The outbreak of World War I in 1914 and the German occupation of Poland which followed, caused a regression in the city’s development. Plundering policy of the German occupant caused huge devastation of Łódź factories, which, in combination with the loss of eastern markets, contributed to significant collapse of the textile industry; it began to rise from destruction only around the mid-1930s. It was then that many interesting proposals for a specific class of architectural structures, such as “public facilities”³, were created in Łódź [5].

² Niezwykle szybkie tempo rozwoju demograficznego Łodzi w latach 1820–1914, stymulowane żywiołowym wzrostem gospodarczym, nie znajduje odpowiednika wśród polskich miast i może być porównywalne tylko z nielicznymi miastami zachodnioeuropejskimi i amerykańskimi. W ciągu 94 lat, które obejmują ten okres, liczba ludności miasta wzrosła z 767 do 477,9 tys. osób, czyli ponad 623 razy [2, s. 17].

³ Obiekty użyteczności publicznej rozumiane są jako ogólnodostępne budynki przeznaczone dla administracji, wymiaru sprawiedliwości, kultury, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, opieki zdrowotnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, wodnym itp. Szerzej o specyfice łódzkiej tego typu zabudowy [5, s. 14–22] oraz [6, s. 153–183].

² The extremely fast rate of demographic development of Łódź in the years 1820–1914, stimulated by spontaneous economic growth, does not find a counterpart among Polish cities and can be compared only to a few Western European and American cities. Over the 94 years that comprise this period, the city’s population increased from 767 to 477,9 thousand people, i.e., over 623 times [2, p. 17].

³ Public utilities are understood as publicly accessible buildings for administration, justice, culture, education, higher education, science,

Il. 1. „Łódź oczami drona” – widok na Pałac Izraela Poznańskiego i kompleks Manufaktura (fot. D. Majewski, „Łódź oczami drona”/„Fight Level”)

Fig. 1. “Łódź with the eyes of a drone” – a view of Izrael Poznański’s Palace and the “Manufaktura” complex (photo by D. Majewski “Łódź through the eyes of a drone”/“Fight Level”)

Montwiła-Mireckiego [7, s. 55–70]. Wspomniane powyżej obiekty spośród innej zabudowy miejskiej wyróżniały się zarówno bryłą, jak i ciekawymi rozwiązaniami architektonicznymi oraz nieprzypadkową lokalizacją.

Stosunkowo niewielkie zniszczenia podczas II wojny światowej sprawiły, że przez pewien czas miasto pełniło funkcję stolicy. W ciągu zaledwie kilku miesięcy przeżyło napływ blisko 100 tysięcy nowych mieszkańców, w tym urzędników, co wymusiło podjęcie działań mających na celu rozbudowę infrastruktury, budowę nowych mieszkań oraz obiektów użyteczności publicznej. W tym też okresie powołano do życia wiele wyższych uczelni, które wraz ze wzrostem liczby instytucji „metropolitalnych” stopniowo odmieniły wizerunek stricte robotniczego miasta [8, s. 39]. Dotychczasowy fabrykancko-robotniczy charakter zaczął ulegać stopniowej zmianie. Działania zmierzające ku nadaniu ziemi obiecanej charakteru nowoczesnej metropolii rozpoczęły się jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, ale dopiero w Polsce Ludowej przybrały formę szeroko zakrojonych akcji o dużym zasięgu. Dokonano przebudowy węzłów komunikacyjnych oraz przebiecia trasy na kierunku wschód–zachód, wybudowano wielkie osiedla mieszkaniowe na podmiejskich terenach dawnych wiosek: Teofilowa, Dąbrowy, Widzewa i Retkini – to tylko kilka z ważniejszych koncepcji, które miały unowocześnić miasto i wyznaczyć kierunek jego rozwoju w przyszłości. Niestety centrum miasta wypełnione kamienicami pozostało zaniedbane, zaś lata 90. XX w. przyniosły wieloletni kryzys spowodowany upadkiem przemysłu włókienniczego. Doprowadziło to do pauperyzacji i braku zainteresowania

Many of these proposals, important for the city’s cultural heritage, date from the period of the Second Polish Republic. These are, for example, the office building of the District Court, Łódź Fabryczna railway station, the Main Post Office, Musical Theatre, National Farm Bank and the Regional Military Hospital, as well as a very innovative housing estate of Józef Montwiła-Mirecki located in Polesie Konstantynowskie from 1928–1931 [7, pp. 55–70]. All the aforementioned buildings distinguished themselves from other urban edifices thanks to their appealing architectural bodies, as well as interesting architectural solutions and a non-accidental location.

Due to relatively small damage suffered during World War II, for some time after the war, the city of Łódź performed all the functions of the Polish capital. In just a few months after the war, Łódź experienced a dynamic influx of nearly one hundred thousand new residents, including public officers and officials, which enforced the commencement of activities aimed at expanding the infrastructure, the construction of new apartments and public facilities. Those days witnessed also the establishment of many higher education institutions and universities, which, together with increase in the number of “metropolitan” bodies, gradually changed the image of a workers’ city [8, p. 39]. The previous industrial character of

health care, banking services, trade, gastronomy, tourism, sports, passenger service in railway and water transport, etc. More on this type of specifics of Łódź buildings [5, pp. 14–22] and [6, pp. 153–183].

Il. 2. Ostatnia fazy przebudowy trasy W–Z (budowa tunelu), 2015
(fot. A. Pawłowska)

Fig. 2. The last phase of reconstruction of the W–Z route
(tunnel construction), 2015 (photo by A. Pawłowska)

tw. wielkiego kapitału lokowaniem w mieście swych inwestycji budowlanych. Marzenia o metropolii zdawały się odchodzić w przeszłość [9, s. 68, 69]. Niekorzystna sytuacja uległa zmianie po 1997 r., gdy na mocy rozporządzenia Rady Ministrów utworzono Łódzką Specjalną Strefę Ekonomiczną (ŁSSE), co spowodowało wzrost zainteresowania miastem przez inwestorów zagranicznych i przyczyniło się do powstania nowych przedsięwzięć budowlanych. Wdrożono także m.in. duży program rewitalizacji starych kamienic w centrum miasta (Mia100 Kamienic).

Tak jak wspomniano, po II wojnie światowej miasto stało się istotnym ośrodkiem naukowym. Obecnie jest tu sześć uczelni państwowych i blisko 20 prywatnych. Ich odnowione lub wybudowane w XXI w. gmachy doskonale wpisują się w ideę modernizacji miasta [10, s. 7–25]. Nad koncepcją architektoniczną Nowego Centrum Łodzi pracował znany architekt i urbanista Rob Krier (za: [11]). Wskazywał on, że nowoczesne miasto powinno być kształtowane w ludzkiej skali, że ulica to ulica, plac to plac, że punkty i osie widokowe są ważnymi elementami w odbiorze miasta i że elementy infrastruktury drogowej nie mogą dominować nad przestrzenią miejską. Jednak samowolne zmiany naniesione w trakcie wznoszenia Centrum sprawiły, iż Krier zabronił wiązania z nim jego nazwiska.

Sieć arterii komunikacyjnych i nowy dworzec

Do ważnych zmian zachodzących w mieście w XXI w. należy poważne przekształcenie tkanki miejskiej przy głównej arterii komunikacyjnej Łodzi na kierunku wschód–zachód, łączącej dwa największe łódzkie osiedla: Widzew (na wschodzie) i Retkinię (na zachodzie). W latach 2013–2015 odbyła się generalna modernizacja trasy – przygotowano 250-metrowy tunel, który znacząco usprawnił komunikację (il. 2). Obecnie dominującym elementem arterii jest monumentalny przystanek zwany także Dworcem Tramwajowym Centrum lub Stacją Jednorozców. Przystanek zapewnia możliwość wygodnego przesiadania się między tramwajami kursującymi po dwóch głównych ciągach w mieście: Trasie Wschód–Zachód (łączącej dzielnice Olechów i Retkinia) oraz Pół-

Łódź began to undergo gradual changes. First actions aimed at turning the Promised Land into a modern metropolis were taken even before the outbreak of World War II, but only in the period of the socialist People's Republic of Poland they took a form of wide-ranging, large-scale measures. The reconstruction of transportation junctions and route breaks in the east-west direction were made. Large housing estates were built on the suburban areas of former villages. Residential areas such as Teofilów, Dąbrowa, Widzew and Retkinia were constructed – these are just a few examples of significant concepts intended at modernization of the city and which determined its future direction. Unfortunately, the city centre filled with old tenement houses was neglected, and the 1990s brought a long-term crisis caused by the collapse of the textile industry. This led to pauperization and lack of interest of the so-called great capital in conducting their construction investments in the city; the dreams about creating a metropolis vanished completely and seemed like a thing of the past [9, pp. 68, 69]. The city's unfavourable situation started to change only after 1997, when the regulation of the Council of Ministers established the Łódź Special Economic Zone, ŁSEZ (Łódzka *Specjalna Strefa Ekonomiczna*, ŁSSE), which resulted in an increase of interest of foreign investors in the city and contributed to the creation of new construction projects. Another large program which was implemented in the city included the revitalization of old tenement houses in the city centre (Mia100 Kamienic).

As mentioned before, after World War II, the city became an important centre of science. Currently, there are 6 state-owned and nearly 20 private universities. Their renovated or newly built in the 21st century buildings perfectly fit into the idea of modernization of the city [10, pp. 7–25]. An architectural concept of the New Centre of Łódź was created by a well-known architect and urbanist, Rob Krier (after: [11]). He pointed out that a modern city should be shaped on a human scale, that a street is a street, a square is a square, that points and view axes are important elements in the city's reception and that elements of road infrastructure cannot dominate over the urban space. However, due to arbitrary changes made during the construction of the Centre, Krier did not agree for his name being associated with the final effect.

A network of communication arteries and a new railway station

Important changes taking place in the city in the 21st century include a major transformation of the urban tissue at the main east–west communication artery, connecting two largest housing districts of Łódź: Widzew (in the east) and Retkinia (in the west). In 2013–2015, the route underwent general modernization with construction of a 250-metre tunnel, which significantly improved communication (Fig. 2). Currently, a dominating element of the artery is a monumental tram stop, also known as the Central Tram Terminal or the “Unicorn Stable”. Thanks to the stop, the passengers can conveniently change between trams running on two main city routes: East–West Route

Il. 3. Dworzec Tramwajowy Centrum (Stajnia Jednorożców), 2015 (fot. A. Drozdowski)

Fig. 3. Center Tram Station (Stable of the Unicorns), 2015 (photo by A. Drozdowski)

noc-Południe (łączy ulice Zachodnia/Legionów z Placem Niepodległości). Wszystkie kombinacje przesiadek są możliwe w obrębie skupionych na niewielkiej powierzchni czterech podwójnych peronów przykrytych wspólnym zadaszeniem. Powierzchnia hali to 330 m² (100 m długości i 33 szerokości). Na wysokości 13 m rozpięto dach, który jest bez wątpienia dominantą układu (arch. Jan Gałęcki), wykonany z częściowo przezroczystej membrany z nadrukowanym wzorem nawiązującym m.in. do łódzkiej architektury secesyjnej. Po raz pierwszy została tu zastosowana barwiona membrana wyprodukowana w japońskiej firmie Taiyo. Po zmroku podświetlenie wiaty daje ciekawy efekt wizualny (il. 3). Centralna część Trasy Wschód-Zachód – al. J. Piłsudskiego – obecnie pełni funkcję miejsca, wzdłuż którego powstało centrum handlowo-biznesowo-rozrywkowe Łodzi. Tworzą je m.in. centra handlowe: Tulipan, Galeria Łódzka, a także kino i hotel Ibis. Ważnym elementem wkomponowanym w centrum miasta są gmachy głównych siedzib banków. Na korzystne przekształcenie wizerunku miasta po 2005 r. wpłynęło wprowadzenie tzw. Systemu Informacji Miejskiej (SIM) – pod nazwą tą kryje się system informacji wizualnej oparty na tablicach, na których umieszczono nazwę ulicy i obszaru miasta oraz numerację porządkową nieruchomości. Barwy tablic zawierają zakodowaną informację o atrakcyjności turystycznej terenów, na których się znajdują. Czerwono-niebieskie przeznaczone są dla obszarów o przeciętnej atrakcyjności, zaś czerwono-brązowe – tych o cennych turystycznie walorach. Ponadto w mieście wzdłuż głównych arterii komunikacyjnych pojawiły się ekrany akustyczne. Ważnym elementem w nowo kreowanym wielkomiejskim pejzażu Łodzi są też stacje benzynowe, wiaty autobusowe oraz restauracje typu fast food.

W latach 2011–2016 powstał nowy dworzec ulokowany w centrum miasta – Łódź Fabryczna. Jest to obecnie największy oraz najkosztowniejszy dworzec w Polsce⁴

(connecting Olechów and Retkinia districts) and North-South (connecting Zachodnia/Legionów streets with Niepodległości Square). All changing combinations are possible within 4 double platforms concentrated on a small area, covered with a common roof. The hall surface is 330 m² (100 m long and 33 wide). At the height of 13 m, there is a roof, which is undoubtedly a dominating feature of the system (arch. Jan Gałęcki), made of a partially transparent membrane with a printed pattern, referring, among others, to the architecture of Art Nouveau. For the first time, a colored membrane manufactured in the Japanese company Taiyo was used in this project. After dark, lights of tram shelters give an interesting visual effect (Fig. 3). Currently, along the central part of the East-West route, namely J. Piłsudskiego Avenue, commercial, business and entertainment centre has been established. The centre consists of, among others, shopping centres: Tulipan, Galeria Łódzka, as well as the cinema and the Ibis hotel. An important element incorporated in the city centre are the main office buildings of various banks. Positive transformation of the city image after 2005 was influenced by an introduction of the so-called Municipal Information System (System Informacji Miejskiej, SIM). It is a visual information system based on boards with the name of the street and the city area as well as plot numbers. Colours of the boards provide information on tourist attractiveness of a particular area. Red and blue ones are designed for areas of average attractiveness, while red-brown ones mean significant tourist value. In addition, acoustic screens have appeared along the main communication arteries. An important element of the newly created metropolitan cityscape of Łódź are also petrol stations, bus shelters and fast food restaurants.

In 2011–2016 a new railway station, namely Łódź Fabryczna, was built in the city centre. It is currently the largest, most luxurious and definitely the most expensive railway station in Poland⁴ (Fig. 4). Renovation plans of

⁴ Zakładany koszt inwestycji początkowo miał się zamknąć w kwocie 1 759 289 451 zł. Jednak rzeczywisty koszt budowy dworca

⁴ The estimated investment cost was initially to close in the amount of PLN 1 759 289 451. However, the actual cost of building the railway

Il. 4. Dworzec Łódź Fabryczna (pracownia FaAbryczna sp. z o.o. oraz architektki A. Tomaszewska, M. Boule, T. Tomaszewski 2011–2016) (fot. A. Drozdowski)

Fig. 4. Łódź Fabryczna station (FaAbryczna sp. z o.o. and architects A. Tomaszewska, M. Boule, T. Tomaszewski 2011–2016) (photo by A. Drozdowski)

(il. 4). Historia planów przebudowy tej stacji jest długa; wizje nowego centrum Łodzi rysowali tacy architekci jak Daniel Libeskind oraz Frank Gehry. Jednak ich wizjonerskie koncepcje nie zmaterializowały się. Ostatecznie za projekt architektoniczny dworca odpowiedzialna jest Pracownia Architektury i Urbanistyki – FBT (arch. Anna Tomaszewska, Magdalena Boule, Tomasz Tomaszewski). Nad jego realizacją wspólnie pracowali konstruktorzy z Systry oraz Biura Projektów Kolejowych i Usług Inwestycyjnych. W skład kompleksu wchodzi nie tylko stacja kolejowa znajdująca się 16 m pod ziemią, lecz również podziemne parkingi, dworzec autobusowy, nowy układ dróg i torowisk [13]. Obiekt o długości około 800 m i szerokości około 130 m podzielony został dylatacjami na pięć części. Jego zasadniczą konstrukcję tworzą: płyta fundamentowa, strop żelbetowy oraz płyta żelbetowa. Trzypoziomowy dworzec wyposażono w 24 ciągi schodów ruchomych oraz 14 wind. Dach hali dworcowej składa się z 10 tysięcy trójkątnych paneli wykonanych ze szkła (około 60% powierzchni dachu) lub lekko zmatowionego metalu, co zapewnia wewnątrz znaczną ilość światła dziennego. Dodatkowo obiekt doświetlony jest sztucznym światłem 10 tysięcy żarówek. Konstrukcja zadania przypomina nieco halę dworcową berlińskiego Hauptbahnhof. W nowoczesną formę półkolistego dachu wpisano zrekonstruowane fasady historycznego dworca Łódź Fabryczna z 1868 r. (proj. Adolf Schimmelpfennig). Ich jasnoszare, eklektyczne elewacje tworzą ściany zewnętrzne hali głównej, których architektura kontrastuje z formą szklanego zwieńczenia. Zastosowane rozwiązanie miało upamiętniać bryłę starej hali dworcowej, mocno wrośniętej w krajobraz łódzkiego śródmieścia [14].

Wnętrze dworca zdobi pięć murali, większość zlokalizowanych w poczekalniach. By obiekt mógł powstać, przekształcono cały system komunikacji wokół dworca. Powstał zatem nie tylko nowy budynek dla podróżnych, ale i wielki, nowy układ dróg – jezdni, tras autobusowych

this railway station have a long history; a vision of the new centre of Łódź was sketched by architects, such as Daniel Libeskind and Frank Gehry. However, their visionary concepts were never put into practice. Ultimately, the final architectural design of the Łódź Fabryczna railway station was accomplished by the Architecture and Urban Planning Studio – FBT (arch. Anna Tomaszewska, Magdalena Boule, Tomasz Tomaszewski). The constructors from Systry and the Railway Design Office and Investment Services (Biuro Projektów Kolejowych i Usług Inwestycyjnych) worked closely together to carry it out. The complex includes not only a railway station located 16 m under the city level, but also underground parking lots, a bus station, a new road and track layout [13]. The building, which is about 800 m long and 130 m wide, was divided by dilatation into five parts. Its basic construction is made of: a foundation slab, a reinforced concrete ceiling and a reinforced concrete slab. The three-level station is equipped with 24 escalators and 14 elevators. The glass roof of the station hall consists of 10 000 triangular panels made of glass (about 60% of the roof surface) or slightly fumed metal, which provides a significant amount of daylight inside. In addition, the building is artificially illuminated with 10 000 light bulbs. The construction of the roof resembles slightly the roof of the Berlin Hauptbahnhof railway station hall. Reconstructed facades of the original Łódź Fabryczna railway station from 1868 (designed by Adolf Schimmelpfennig) were incorporated in the modern form of a semicircular roof. Their light-grey, eclectic facades form the external walls of the main hall, whose architecture contrasts with the glass top. The applied solution was aimed at commemorating the body of the former railway station hall, firmly rooted in the landscape of Łódź downtown [14].

The interior of the station is decorated with five murals which are mostly located in the waiting rooms. Construction of the building required elaborate transformation of the entire communication system around the station. Thus, not only a new building for travellers, but also a complex new road system – roadways, bus routes and tram lines were created. This over scaled and complicated surroundings of the railway station, giving priority to private vehicles, is the most often criticized element of the investment⁵. In addition, the station is also overestimated in terms of current transportation needs of the city. At the same time, the investors of the railway complex – PKP PLK S.A. and the City of Łódź assume that the construction of

station based on data from the Archive of the City of Lodz Office from 2013–2017 and press reports amounted to approximately PLN 2.3 bill. [12, pp. 1, 2].

⁵ Critical opinion about the surroundings of the Łódź Fabryczna Railway Station was presented, among others, by Szymon Bujalski in the article titled *Dworzec Łódź Fabryczna daje radę. Ale jego otoczenie...* [Łódź Fabryczna railway station is efficient. But its surroundings...] [15, p. 2], the availability of the railway station for the disabled is also unsatisfactory [16, p. 7]. In addition, only 7400 passengers use the modern station daily, which makes Łódź Fabryczna in 30th place in terms of passenger transport in Poland (based on the report of the Office of Rail Transport, <https://www.utk.gov.pl/pl/urząd/150,O-nas.html> [accessed: 2.06.2019]).

i linii tramwajowych. To przeskalowane, skomplikowane i dające priorytet prywatnym samochodom otoczenie dworca jest najczęściej krytykowanym elementem inwestycji⁵. Ponadto dworzec jest również przeszacowany w zakresie obecnych potrzeb transportowych miasta. Jednocześnie inwestorzy, czyli PKP PLK S.A. i Miasto Łódź zakładają, iż budowa tunelu średnicowego (jej początek planowany jest na czerwiec 2019 r., zakończenie w 2021 r.) o łącznej długości 7,5 km połączy dworzec z kompleksem Manufaktury oraz pozostałymi stacjami kolejowymi miasta – Łodzią Kaliską i Żabieńcem. Dzięki tej inwestycji zwiększy się znacznie funkcjonalność i wykorzystanie dworca Fabryczna, a ponadto poprawi skomunikowanie centrum Łodzi z dzielnicami Retkinia i Bałuty.

Dworzec Łódź Fabryczna (wraz ze zrewitalizowanym gmachem elektrowni EC1) jest także istotnym elementem wciąż nieukończonej koncepcji Nowego Centrum Łodzi (NCL). W założeniach Urzędu Miasta (na podstawie analiz Miejskiej Pracowni Urbanistycznej) przestrzeń uwolniona dzięki wprowadzeniu linii kolejowej i dworca pod ziemię zostanie zagospodarowana przez stworzenie nowego fragmentu miasta, który dotychczas był rozcięty torami kolejowymi i stacją. W Nowym Centrum powstają nowe biurowce, restauracje, obiekty kultury i rozrywki, rewitalizowany jest park im. Stanisława Moniuszki. Zmiany te mają podnieść znaczenie miasta na arenie międzynarodowej i pozwolić na stworzenie nowego miejsca, atrakcyjnego dla mieszkańców i turystów, które będzie odbierane jako metropolia.

Obiekty rewitalizowane

Przełom XX i XXI w. przyniósł zainteresowanie Łodzią jako miejscem z dobrze zachowaną architekturą pofabryczną z 2. połowy XIX w., analizowaną już od półwiecza przez łódzkich historyków sztuki takich jak Irena Popławska oraz Krzysztof Stefański. Eklektyczne budynki wzniesione z czerwonej cegły, nawiązujące do stylistyki średniowiecznych zamków, po upadku przemysłu włókienniczego w mieście w okresie transformacji lat 90. XX w. zostały częściowo opuszczone i podupadły. W XXI w. zaczęto je intensywnie rewitalizować, zazwyczaj zmieniając ich funkcję z obiektów przemysłowych w muzea, domy mieszkalne, biura, centra handlowe czy obiekty kultury i równie często modernizując ich wnętrza⁶ [9, s. 68–79]. Kompleksowej rewitalizacji podano także całe ulice miasta, przekształcając je np. w woonerfy (ul. 6 Sierpnia pomiędzy Aleją Kościuszki i Piotrkowską; ul. Traugutta pomiędzy ul. Piotrkowską i Sienkiewiczą;

⁵ Krytyczną opinię na temat otoczenia Dworca Łódź Fabryczna zaprezentował m.in. Szymon Bujalski w artykule pt. *Dworzec Łódź Fabryczna daje radę. Ale jego otoczenie...* [15, s. 2], niezadowolająca jest także dostępność dworca dla osób niepełnosprawnych [16, s. 7]. Ponadto z nowoczesnego dworca korzysta codziennie zaledwie 7400 pasażerów, co sprawia, że Łódź Fabryczna jest na 30. miejscu pod względem wielkości przewozów pasażerskich w Polsce (na podstawie raportu Urząd Transportu Kolejowego; <https://www.utk.gov.pl/pl/urzadz/150,0-nas.html> [data dostępu: 2.06.2019]).

⁶ Szeroko o problematyce rewitalizacji architektury poprzemysłowej Łodzi pisze Bartosz Walczak [17, s. 204–213].

a diametric tunnel (its commencement is planned for June 2019 and completion in 2021) with a total length of 7.5 km will connect the Łódź Fabryczna railway station with the “Manufaktura”, the largest shopping complex of Łódź, and the remaining railway stations of the city – Łódź Kaliska and Żabieniec. Due to this investment, the functionality and practical use of the Fabryczna railway station will increase significantly, and it will ease also the connection of the center of Łódź with the suburban housing districts of Retkinia and Bałuty.

The Łódź Fabryczna railway station (together with the revitalized EC1 power plant) is also an important element of the still unfinished concept of the New Center of Łódź (NCL). In the City Hall’s assumptions (based on the analysis of the Municipal Urban Studio), the space released thanks to the introduction of the railway line and the underground station will be developed by creating a new part of the city that until now has been divided and split by the railway tracks and the railway station. New office buildings, restaurants, cultural and entertainment facilities are being built in the New Center. The Stanisław Moniuszko green park is being revitalized. These changes are designed to raise the city’s importance on the international arena and to allow the creation of a new place, attractive for its residents and tourists and which will be perceived to be a genuine metropolis.

Revitalized buildings

The turn of the 20th and 21st centuries brought about a new interest and a brand new outlook towards Łódź – a place with very well-preserved post-industrial factory architecture, dating back to the 2nd half of the 19th century, analyzed for half a century by well-known Łódź art historians such as Irena Popławska and Krzysztof Stefański. Eclectic buildings built of red brick, referring to the style of old medieval castles, after the collapse of the textile industry in the city during the transformation of the 1990s were partially abandoned and dilapidated. In the 21st century, they were intensively revitalized, usually changing in the process of modernization their original function from industrial facilities into museums, residential houses, offices, shopping centers or cultural objects, with their interiors being modernized often as well⁶ [9, pp. 68–79]. Complex revitalization has also been given to whole streets of the city, transforming them into residential area (6 Sierpnia Street between Kościuszki and Piotrkowska Avenue, Traugutta between Piotrkowska and Sienkiewicz Streets, Piramowicza Street between Narutowicza and Jaracza Streets and the section of Lindleya Street between Narutowicza and Węglowa Streets), as well as post-factory workers settlements, called the “famas” in the Łódź dialect (e.g. the Księży Młyn estate or “famula” at Ogrodowa Street).

Since 1994, the former factory of Ferdynand Goldner at 52 Rewolucji 1905 street has been playing a role of the

⁶ Bartosz Walczak [17, pp. 204–213] writes extensively about the revitalization of post-industrial architecture in Łódź.

ul. Piramowicza pomiędzy ul. Narutowicza i Jaracza oraz odcinek ul. Lindleya pomiędzy Narutowicza i Węglową), a także pofabrykanckie osiedla robotnicze, zwane w gwarze łódzkiej famułami (np. osiedle Księży Młyn czy famuły przy ul. Ogrodowej).

W dawnej fabryce Ferdynanda Goldnera przy ul. Rewolucji 1905 r. nr 52 od 1994 r. mieści się główny budynek prywatnej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej. Stworzono tam rodzaj 2-kondygnacyjnego holu łączącego dwie części fabryki, tzw. patio, które powstało według projektu Joanny i Rafała Marchwickich. Prace adaptacyjne prowadzono w latach 2000–2001. Efekt ostateczny jest ciekawy, gdyż zamiast banalnego, czysto funkcjonalnego łącznika pomiędzy budynkami uzyskano nową jakość – przestrzeń o charakterze integracyjnym dla studentów. Drewniana konstrukcja przeszklonego dachu łączącego XIX-wieczne budynki została wsparta na ośmiu betonowych podporach, jednocześnie zniwelowano różnicę wysokości pomiędzy ich kondygnacjami. System komunikacji piętra został uzyskany poprzez galerijkę obiegającą patio dookoła. Architekci w interesujący sposób połączyli dawne elementy fasad budynków ze ścianami wypełniającymi. Elementem integrującym jest zastosowanie wątku ceglanego, podobnego rytmu otworów okiennych i gzymsu koordynującego. Ciekawy efekt dało połączenie betonu z widocznym szalunkiem, cegły, kostki brukowej, szkła oraz prostych stalowo-drewnianych balustrad przy zachowaniu XIX-wiecznego detalu architektonicznego. Patio jako przestrzeń wspólna mieszcząca około 1500 osób szybko stała się miejscem tętniącym życiem, spotkań studentów, pedagogów, konferencji naukowych i prezentacji artystycznych.

Inny przykład architektonicznej rewitalizacji to fabryka taśm gumowych Józefa Ballego z 1869 r. W 1998 r. budynek kupiła spółka prasowa Agora S.A. na potrzeby łódzkiego oddziału „Gazety Wyborczej”, której redakcja wprowadziła się do nowej siedziby we wrześniu 2000 r. W trakcie trwającego dwa lata remontu do zabytkowego muru dobudowano dwukondygnacyjny element w kształcie wachlarza. Został on, wraz z częścią starej fabryki od strony al. J. Piłsudskiego, wyłożony czerwono-czarnym granitem. Na uwagę zasługuje także nowy biurowiec Comarchu przy ul. Jaracza 78, który składa się z odnowionej trzypiętrowej fabryki Moszka Arona Wienera wybudowanej na przełomie XIX i XX w. oraz nowego dziewięciopiętrowego biurowca (NOW Biuro Architektoniczne, główny projektant Andrzej Owczarek, otwarcie w 2017 r.). W budynku pofabrycznym zachowano oryginalne elementy drewniane i żeliwne. Odnowiono elewację i elementy konstrukcyjne. Mury dawnej fabryki zostały wkomponowane w nowy konferencyjno-biurowy budynek Comarchu, o nowoczesnej formie ze ścianami kurtynowymi obłożonymi granatowymi tafłami szkła.

Kilka innych fabryk łódzkich zamieniono na biurowce lub centra konferencyjne, np. nowoczesne Centrum Biurowo-Konferencyjne „Faktoria”, które działa od 2002 r. w odremontowanych budynkach starej fabryki motorów Henryka Wegnera z 1920 r. W dawnej fabryce Karola Scheiblera i Ludwika Grohmana powstał tzw. Art Inkubator, a w dawnej przędzalni i tkalni Franciszka Ramischa

main building of the private High School of Humanities and Economics. It has a kind of a two-storey lobby, a so-called patio, connecting two parts of the factory, created according to the design of Joanna and Rafał Marchwicki. Adaptation was carried out in 2000–2001. The final effect is quite interesting, since instead of a banal, purely functional passage between the buildings, we can see new high-quality space integrating students. A wooden construction of the glazed roof connecting 19th-century buildings is placed on eight concrete supports with simultaneous levelling of difference in height between the storeys. A communication system between the floors is based on a gallery surrounding the patio. Architects fascinatingly combined elements of the former facades with the filling walls. An integrating element is the use of a brick motif, a similar rhythm of window openings and a coordinating cornice. An attractive effect results from combination of concrete and visible formwork, brick, cobblestones, glass and simple steel as well as wooden balustrades while maintaining the 19th-century architectural detail. The patio, as a common space for about 1500 people, quickly became a vibrant place of students' and teachers' meetings, scientific conferences and artistic presentations.

Another example of architectural revitalization is the Józef Balle's rubber belt factory from 1869. In 1998, the building was bought by the major private sector press company, Agora S.A. for the needs of the Łódź branch of „Gazeta Wyborcza” whose editorial team moved into its new office in September 2000. During the two-year renovation, a two-storey, fan-shaped element was added to the original historical walls. Together with a part of the old factory from the side of J. Piłsudskiego Avenue, it was lined with red and black granite. Another noteworthy element is a new Comarch office building at 78 Jaracza Street, which consists of a renovated three-storey Moszek Aron Wiener's factory, built at the turn of the 19th and 20th centuries and a 9-storey new office building (NOW Architectural Office, main designer Andrzej Owczarek, opening 2017). The historical building was restored under conservator's supervision. Original wooden and cast-iron elements were preserved. Facades and structural elements were renovated. The walls of the former factory were incorporated into the new Comarch building, combining a conference and office function.

Several other Łódź factories have been turned into office buildings or conference centres, e.g. the modern „Faktoria” Office and Conference Centre, which has been operating since 2002 in the renovated buildings of the former Henryk Wegner's motor factory from 1920. The former factory of Karol Scheibler and Ludwik Grohman has been turned into the so-called Art Incubator and the former spinning mill and weaving house of Franciszek Ramisch – into OFF Piotrkowska project, located just off the main Piotrkowska Street. The latter (at 138/140 Piotrkowska Street) gathers representatives of creative industries, such as: fashion designers, designers, architects, music clubs, restaurants, exhibition spaces, rehearsal rooms, showrooms, a concept store and excellent club cafés.

However, the real pearl in the crown among the revitalized facilities in Łódź is the Cultural, Entertainment and

– projekt OFF Piotrkowska, ulokowany tuż przy głównej ulicy miasta. Ten ostatni (przy ul. Piotrkowskiej 138/140), w największym stopniu zachował nieco surowy postindustrialny charakter, skupia przedstawicieli przemysłów kreatywnych, są tu pracownie projektantów mody, designu, architekci, kluby muzyczne, restauracje, przestrzenie wystawiennicze, sale prób, showrooms, concept store oraz doskonale klubokawiarnie.

Wśród obiektów rewitalizowanych w Łodzi szczególną rangę uzyskało Centrum Kulturalno-Rozrywkowo-Biznesowe „Manufaktura”. Jest to unikatowy projekt na skalę europejską, zlokalizowany w centralnej części przemysłowej Łodzi, na terenie legendarnej, zabytkowej fabryki Izraela Kalmanowicza Poznańskiego⁷. O wartości architektonicznej nowego centrum miasta mogą świadczyć sukcesywnie zdobywane nagrody, podkreślające dopasowanie do otoczenia, jakość zagospodarowania przestrzeni oraz tworzenie przestrzeni publicznej (Global Awards 2007 przyznana przez Urban Land Institute) [19].

Projekt koncepcyjny Manufaktury powstał w biurze Sud Architectes we współpracy z architektem Andrzejem Mrowcem, zaś projekt budowlany we współpracy z Pracownią Projektową Marciniak & Witasiak. W ramach procesu rewitalizacji część konstrukcji pierwotnych, zabytkowych, XIX-wiecznych obiektów została zaadaptowana do nowej funkcji poprzez remont żeliwnych słupów oraz ceglanych sklepień łukowych. W innych budynkach elementy żeliwne i stalowe, takie jak słupy, drabinki zewnętrzne i drzwi, zostały wymontowane i odnowione w zakładzie, po czym ponownie zainstalowane. Zdegradowane elewacje ceglane odnawiano poprzez usunięcie zwiertających i zbutwiałych elementów, usuwanie spoin, przemurowywanie ubytków przy użyciu cegły nowej bądź pozyskanej z rozbiórki, odtwarzanie elementów ozdobnych, takich jak krenelaże, attyki i narożne wieżyczki, uzupełnianie mniejszych ubytków, wprowadzanie nowej fugi oraz poprzez impregnację całości elewacji preparatami hydrofobizującymi. System oświetlenia i wentylacji zaplanowano w oparciu o pobór energii elektrycznej pięcioma niezależnymi liniami zasilającymi, prowadzonymi z trzech rozdzielni miejskich.

Otwarcie Manufaktury nastąpiło 17 maja 2006 r., po pięciu latach opracowywania projektu i prawie czterech latach budowy. Powierzchnia terenu wynosi 27 ha, a łączna powierzchnia elewacji budynków 13 tys. m² [6, s. 165]. Urządzono tutaj 250 sklepów, usytuowanych głównie w dwupoziomowej, nowoczesnej, blaszanej hali z kolidalnym dachem. Jako materiałów wykończeniowych użyto parkietów przemysłowych, polerowanych i greszkowanych gresów, aluminium. Wytyczone wewnątrz trakty zakupowe kierują przechodnia ku otwartej przestrzeni tzw. rynku. Jest to centralne miejsce założenia o powierzchni 3 ha utworzone pomiędzy 13 zachowanymi fabrycznymi budynkami. Wzdłuż ściany północnej

Business Centre “Manufaktura” which truly gained exceptional recognition and high esteem. It is a unique project on European scale, located in the central industrial part of Łódź, within the legendary, historic factory of Izrael Kalmanowicz Poznański⁷. The architectural value of the new city center can be confirmed by successively won prizes, emphasizing the adjustment to the surroundings, the quality of space management and the creation of public space (Global Awards 2007 granted by the Urban Land Institute) [19].

The conceptual design of Manufaktura was created in the office of Sud Architectes in cooperation with the architect Andrzej Mrowiec, and the construction project was prepared in cooperation with the design office of Marciniak & Witasiak. Revitalization included adaptation of a part of the original, historical 19th-century structures to the new function through renovation of cast-iron poles and brick arches. In other buildings, cast-iron and steel elements, such as poles, external ladders and doors were dismantled, refurbished and then reinstalled. Degraded brick facades were renewed by removing weathered and decayed elements, dismantling welds, rebuilding cavities with new or post-demolition bricks, recreating decorative elements such as crenellations, attics and corner turrets, replenishing smaller cavities, introducing new grout and impregnating the entire facade with hydrophobising preparations. The difficult task of creating a reliable lighting and ventilation system was dealt with by providing electric energy consumption from five independent power lines, running from three municipal switchboards.

The shopping and leisure time complex Manufaktura was opened on 17 May 2006, after five years of project development and almost four years of construction. It has the area of 27 ha, while the total surface of the buildings is 13000 m² [6, p. 165]. There are 250 stores, located mainly in a two-level, modern, metal hall with a colloidal roof. The finishing materials which were used for the construction are: industrial parquet, polished and grained stoneware, aluminium. Internal shopping routes direct passers-by towards the open space of the so-called market. It is a central place of construction with the area of 3 ha created between 13 preserved factory buildings. Along the walls of the northern and southern market, there is a complex of dancing illuminated fountains. This is where concerts, sports competitions and various special events are organized (e.g. beach, ice rink, concerts). Around the square there are many restaurants, cafes and pubs. The passageways of the whole complex run along the internal roads. Historic buildings have created a cultural and entertainment space. There is a cinema complex, as well as a climbing wall, an art museum and a playground for children [6, p. 167]. The ambitious concept of Manufaktura fits very well into the new world fashion

⁷ Założenie ma zagadkową historię. W niektórych starszych publikacjach oraz przewodnikach obiekt z XIX w. przypisywany jest architektowi miejskiemu Łodzi – Hilaremu Majewskiemu. Jednakże z badań Krzysztofa Stefańskiego wynika, że właściwym twórcą był raczej architekt Juliusz Jung (1837–1916) [18, s. 77–81].

⁷ The building complex has a mysterious history. In some publications and guidebooks, the 19th century building is attributed to the urban architect of Łódź, Hilary Majewski. However Krzysztof Stefański's research indicates that the true creator was rather the architect Juliusz Jung (1837–1916) [18, pp. 77–81].

Il. 5. Centrum Kulturalno-Rozrywkowo-Biznesowe Manufaktura, 2006 – widok na hotel Andel's w budowie (fot. A. Pawłowska)

Fig. 5. Cultural and Entertainment and Business Center Manufaktura, 2006 – view of the Andel's hotel under construction (photo by A. Pawłowska)

i południowej rynku znajdują się zespoły tańczących i podświetlanych fontann. Są tu organizowane koncerty, zawody sportowe i różnorodne imprezy okolicznościowe (np. plaża, lodowisko). Wokół placu usytuowane zostały restauracje, kawiarnie i puby. Obsługa komunikacyjna całego zespołu odbywa się po wewnętrznych drogach kompleksu. W zabytkowych budynkach stworzono przestrzeń kulturalno-rozrywkową. Jest tu zarówno kompleks kinowy, jak i ścianka wspinaczkowa, muzeum techniki oraz plac zabaw dla dzieci [6, s. 167]. Ambitne założenie Manufaktury wpisuje się w nowy trend, czyli *interpassive shopping* – zakupów pasywnych⁸.

W jednej z pofabrycznych hal na terenie Manufaktury urządzono Muzeum Fabryki. Największą atrakcją tego muzeum są stuletnie krosna. Dzięki nim można na chwilę przenieść się do czasów przełomu XIX i XX w., posłuchać charakterystycznego stukotu maszyn, dotknąć tkanego na nich materiału. Całości kompleksu dopełnia hotel sieci Andel's (dzieło niemieckiej pracowni OP Architekten: arch. Wojciech Popławski i Andrzej Orlinski) z zewnętrznym basenem dla gości oraz przestrzeń nowego Muzeum Sztuki ms² (il. 5). Zwłaszcza ta ostatnia przestrzeń publiczna, która zajmuje zrewitalizowany i przeprojektowany zabytkowy budynek XIX-wiecznej tkalni usytuowany przy ul. Ogrodowej 19, godna jest uwagi. Adaptacji gmachu na przestrzeń muzealną dokonała łódzka pracownia Bożeny i Jacka Ferdzynów oraz biuro projektowe Jerzego Lutomskiego⁹. Ponieważ budynek dawnej tkalni wpisany był do rejestru zabytków i podlegał ochronie konserwatorskiej, zachowano jego prostą bryłę i elewacje z czerwonej cegły. Niezmieniony pozostał również pierwotny układ konstrukcyjny budynku, czyli fundamenty, ściany nośne, stropy, słupy, sklepienia i stalowe klatki schodowe. Zamiarem architektów było racjonalne

trend, i.e. *interpassive shopping*, creating at the same time a temptation to buy⁸.

In one of the post-industrial halls of Manufaktura, the Factory Museum was arranged. The biggest attraction of this Museum are the hundred-year-old looms. Thanks to them, a visitor can move back in time for a moment to the turn of the 19th and 20th centuries, listen to characteristic machinery clatter, and even touch the woven fabric. All this is complemented by the hotel belonging to the Andel's (the work of the German studio OP Architekten: architects Wojciech Popławski and Andrzej Orlinski) with an outdoor swimming pool for guests and the space of the new Museum of Art ms² (Fig. 5). Especially the latter public space, which occupies a revitalized and redesigned historical building of the 19th-century weaving house, located at 19 Ogrodowa Street, is worth paying attention to. The edifice was adapted to the museum space by the Łódź studio of Bożena and Jacek Ferdzyn and the design studio of Jerzy Lutomski⁹. Since the building of the former weaving house was inscribed in the register of monuments and was subject to conservation protection, the original simple shape and red brick facades have been preserved. Another unchanged element was the original structural layout of the building, i.e., foundations, load-bearing walls, ceilings, columns, vaults and steel staircases. The architects intended to rationally combine the past with the future and obtain functionality of the museum. As expected by the management of the Museum of Art, the space was maximally used for the needs of the exhibition: the exhibition area covers as much as 3.6 thousand m², and constitutes over a half of the usable area of the building. Permanent exhibitions presenting the collection of 20th and 21st century art are located on three floors and occupy three times more space than in the old building. On the ground floor, there is a room for temporary exhibitions, as well as a bookshop and a mini club with a cloakroom combined with an information point, designed by Tamizo (they have also created exhibition furniture for the works for the Film Form Workshops). On the first floor, there is a cafe and a multimedia room. As a result of architectural arrangement, the ms² building has two entries. From the Manufaktura market and from the side of Ogrodowa Street, where a special footbridge was built, by which a visitor can get directly to the first floor, where the permanent collection begins. On November 20th, 2008, the revitalized and redesigned area of the ms² Museum received a unique collection of 20th and 21st century art. Thus, the new building became the first realized, setting new standards for contemporary art museum in Poland. The innovative concept of the Łódź museum in the post-industrial interior won the first prize during the 2nd edition of the "Poland Grows Beautiful – 7 Wonders of the European Funds" Competition. An intensive media campaign connected with the beginning of the exhibition's

⁸ Badania dotyczące *interpassive shopping* prowadził w 1999 r. Rem Koolhaas na Uniwersytecie Harvarda.

⁹ Nowy gmach Muzeum Sztuki w Łodzi i jego adaptację do nowej funkcji wnikliwie analizuje Julia Sowińska-Heim [20, s. 419–435].

⁸ Research on *interpassive shopping* was conducted in 1999 by Rem Koolhaas at Harvard University.

⁹ The new building of the Museum of Art ms² in Łódź and its adaptation to the new function is thoroughly analyzed by Julia Sowińska-Heim [20, pp. 419–435].

połączenie przeszłości z przyszłością oraz uzyskanie funkcjonalności muzeum. Zgodnie z oczekiwaniami zarządu Muzeum Sztuki maksymalnie wykorzystano przestrzeń na ekspozycje – powierzchnia wystawiennicza to aż 3,6 tys. m², co stanowi ponad połowę powierzchni użytkowej budynku. Wystawy stałe, prezentujące kolekcję sztuki XX i XXI w., rozmieszczone zostały na trzech kondygnacjach i zajmują trzy razy więcej miejsca niż w starym gmachu. Na parterze znajduje się sala przeznaczona na wystawy czasowe, a także księgarnia i kubik mieszczący szatnię połączoną z punktem informacyjnym, zaprojektowany przez Tamizo (stworzyli oni również meble ekspozycyjne dla prac Warsztatu Formy Filmowej). Na pierwszym piętrze umieszczono kawiarnię i salę multimedialną. Gmach ms² w wyniku aranżacji architektonicznej uzyskał dwa wejścia. Od strony ul. Ogrodowej zbudowano specjalną kładkę, po której można dostać się od razu na pierwsze piętro, gdzie rozpoczyna się zwiedzanie kolekcji stałej. Dwudziestego listopada 2008 r. do rewitalizowanej i przeprojektowanej powierzchni muzeum trafiła unikatowa kolekcja sztuki XX i XXI w. Tym samym nowy budynek zaistniał jako pierwsze muzeum sztuki w Polsce urządzone w hali pofabrycznej. Nowatorska koncepcja łódzkiego muzeum, stworzonego we wnętrzu poindustrialnym, uzyskała pierwszą nagrodę podczas II edycji Konkursu „Polska Pięknieje – 7 Cudów Funduszy Europejskich”. Intensywna kampania medialna związana z początkiem funkcjonowania ekspozycji sprawiła, że od 20 listopada do 31 grudnia 2008 r. Muzeum odwiedziły 12 562 osoby. W ten sposób atrakcyjne ekspozycje oraz towarzysząca sztuce nowoczesna infrastruktura przyczyniły się do podniesienia rangi miasta i wzmocnienia jego marki, co w konsekwencji poprawiło atrakcyjność turystyczną i inwestycyjną całego regionu, a ms² stało się jednym z ważniejszych znaków rozpoznawczych Łodzi [21].

Jednym z ostatnich dużych rewitalizowanych obiektów w Łodzi była najstarsza łódzka elektrownia przekształcona w Centrum Nauki i Techniki – EC1 (przy ul. Targowej 1/3). Jej przebudowa była prowadzona równoległe do przekształceń Dworca Fabrycznego, w ramach przywołanej już koncepcji Nowe Centrum Łodzi. Potencjał rewitalizacyjny EC1 już od 2006 r. był przedmiotem zainteresowania amerykańskiego reżysera Davida Lyncha, biznesmena i architekta Andrzeja Walczaka oraz szefa festiwalu filmowego Camerimage – Marka Żydowicza. Zawiazali oni Fundację Sztuki Świata, która zaproponowała ambitny program wykorzystania znakomicie położonego miejsca na cele kulturalne. W 2017 r. oddano do użytku centrum kultury z planetarium i muzeum nauki. Ogromny, niedostępny teren przemysłowy w centrum miasta stał się odtąd jednym z miejsc na kulturalnej mapie Łodzi. W założeniu miejsce to ma być magnesem przyciągającym do miasta tłumy. Czy zamysł ten się ziści, pokaże czas. Warto jednak podkreślić, iż w EC1 pozostawiono autentyczną maszynę, centrum zarządzania elektrownią i wiele innych industrialnych elementów wyposażenia wnętrza [22], co uatrakcyjniła tę inwestycję.

Można zauważyć, iż choć w ramach działań rewitalizacyjnych powstały w Łodzi adaptacje o bardzo różnym

operation contributed to a big success of the event and as a result the Museum was visited by 12 562 people in the short period from November 20 till December 31, 2008. In this way, attractive exhibitions and modern infrastructure accompanying art contributed to raising the city's profile and strengthening its brand, which consequently improved the tourist and investment attractiveness of the entire region, and the ms² Museum became one of the most important recognition marks of Łódź [21].

One of the last, large revitalized facilities in Łódź was the oldest power plant in Łódź which was transformed into the Science and Technology Centre – EC1 (at 1/3 Targowa Street). Its reconstruction was carried out parallel to the transformations of the Fabryczna railway station, as part of the already mentioned New Center of Łódź concept. Already since 2006, the EC1 revitalization potential has been the subject of great interest for the American film director David Lynch, businessman and architect Andrzej Walczak, and the director of the Camerimage film festival – Marek Żydowicz. They established the World Art Foundation, which proposed an ambitious program to use the well-located place for cultural purposes. In 2017, a cultural center with a planetarium and a science museum was opened. This huge, inaccessible industrial area in the city center has ever since become one of the most significant places on the cultural map of Łódź. In the assumption, this place is to be a real magnet which attracts crowds to the city. Will this idea come true, only time will tell. However it is worth emphasizing that in the EC1 Complex, authentic machinery, power plant management centre and many other industrial elements of interior design were left behind [22], which makes this investment even more attractive.

It can be noted that although the revitalisation activities included adaptations of very different character and functions in Łódź, a certain frame that unites all of these changes is the desire to restore the representative and at the same time utilitarian character of the architectural buildings from the period of the former glory of the city, when the vision of Łódź as a true metropolis seemed not too far away.

University buildings

The most representative buildings are located in the centre of the university quarter between S. Kopcińskiego, Pomorska, J. Matejki and S. Banacha streets. These are: the building of the Faculty of Management at the University of Łódź (22/26 J. Matejki Street) and the University Library (32/38 J. Matejki Street), a didactic building of the Faculty of Law and Administration (8/12 S. Kopcińskiego street) and a pavilion of Molecular Biology (141/143 Pomorska Street)¹⁰. The first one (competition in 1998, completion in 2003) was designed in the architectural studio named Arcadis of Jacek and Anna Grabowski [AGG 2018]. It is a modern building with an area of nearly

¹⁰ Adaptations and revitalizations of buildings of universities and colleges in Łódź is a subject widely discussed by Łódź scientific communities [10], [6, pp. 153, 154] and [23, pp. 39–45].

charakterze i funkcjach, to jednak pewną ramą spajającą te przemiany jest pragnienie przywrócenia reprezentacyjnego, a zarazem użytkowego charakteru budynkom architektonicznym z okresu dawnej świetności miasta, gdy wizja Łodzi jako prawdziwej metropolii wydawała się nieodległa.

Gmachy uczelni wyższych

Najbardziej reprezentacyjne budynki są ulokowane w centrum dzielnicy uniwersyteckiej w kwartale między ulicami: S. Kopcińskiego, Pomorską, J. Matejki i S. Banacha. Są to budynek Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego (ul. J. Matejki 22/26) oraz Biblioteka Uniwersytecka (ul. J. Matejki 32/38), budynek dydaktyczny Wydziału Prawa i Administracji (ul. S. Kopcińskiego 8/12) oraz pawilon Biologii Molekularnej (ul. Pomorska 141/143)¹⁰. Pierwszy z wymienionych obiektów (konkurs 1998 r., zakończenie realizacji 2003) zaprojektowany został w łódzkim biurze architektonicznym Arcadis Jacka i Anny Grabowskich. Jest to nowoczesny budynek o powierzchni blisko 16 tys. m² i kubaturze 76,5 tys. m³, dzięki czemu w zajęciach mogą jednocześnie uczestniczyć prawie 3 tysiące studentów [24]. Gmach ma pięć kondygnacji, w tym jedna zagłębiona została 1 m poniżej poziomu gruntu i otoczona zielonymi skarpami. Obiekt wyposażono w sześć klatek schodowych, dwie windy – jedną dla niepełnosprawnych, do których potrzeb przystosowany jest także cały budynek. Całość konstrukcji wewnętrznej spaja rozległe atrium ze szklanym dachem zawieszonym na wysokości 18,5 m. Barwami dominującymi są ceglasta czerwień ścian (nawiązanie do XIX-wiecznej architektury przemysłowej miasta) i filarów, biel podwieszanych sufitów oraz szarość podłóg. Całość skomponowana została starannie, racjonalnie i bez jakichkolwiek zbędnych czy zaskakujących elementów przynależnych estetyce postmodernistycznej. Jedynym wyjątkiem od tej reguły jest to, iż bryła budynku (w założeniu architektów z pracowni Arcadis) nawiązuje do logo Wydziału Zarządzania.

Ważnym uzupełnieniem nowoczesnego gmachu jest rzeźba usytuowana przed jego głównym wejściem. To abstrakcyjna praca pt. *Autonomizm XII* autorstwa prof. Andrzeja Jocz z łódzkiej Akademii Sztuk Pięknych, z którą UŁ współpracuje w zakresie realizacji form plenerowych znajdujących się przed obiektami uniwersyteckimi.

Drugi imponujący budynek kampusu to Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego (BUŁ). Gmach uważany jest za jedną z bardziej nowoczesnych konstrukcji tego typu w kraju. W 2003 r. rozpoczęto przebudowę według projektu architektonicznego autorstwa Iwony i Andrzeja Pietkiewiczów z pracowni API Projekt z Łodzi wraz z Pracownią Projektową BudPro z siedzibą w Zielonej Górze. Generalnym wykonawcą została firma Skanska SA. Nowy gmach otwarto w październiku 2006 r. Bryła powstała na monolitycznej konstrukcji żelbetowej; elewacja ze ścian kurtynowych i strukturalnych nawiązujących w formie do

16 thousand m² and cubage of 76.5 thousand m³. As a result, almost 3000 students can participate in classes at the same time [24]. The building has five floors, one of which is recessed 1 m below the ground and is surrounded with green slopes; moreover there are six staircases, two elevators – one for the disabled, for the needs of whom the entire building is also adapted. The whole internal structure is connected by a large atrium with a glass roof suspended at the height of 18.5 m. Dominant colours inside are brick red of walls (reference to the 19th-century industrial architecture of the city) and pillars, white of suspended ceilings and grey floors. The whole was carefully and rationally composed, without any unnecessary or surprising elements belonging to postmodernist aesthetics; the only exception to this rule is the fact that the building's body (in assumption of architects from the Arcadis office) refers to the logo of the Faculty of Management.

An important addition to the modern building body is a sculpture located in front of its main entrance. An abstract work called *Autonomizm XII* was made by Prof. Andrzej Jocz from the Łódź Academy of Fine Arts, with which the University of Łódź cooperates in the field of implementation of outdoor forms, is located in front of the university buildings.

The second impressive building of the university campus is the Library of the University of Łódź (BUŁ). The building is considered to be one of the most modern structures of this type in the country. Reconstruction was started in 2003 according to an architectural design by Iwona and Andrzej Pietkiewicz from the Łódź API Projekt office along with BudPro Design Studio based in Zielona Góra. The general contractor was Skanska SA. A new building was opened in October 2006. The main body was built on a monolithic reinforced concrete structure; aluminum and mullion-transom facades were complemented with metal and glass combining elevations. The granite lined entrance refers to the image of a book with open pages. The expansion of the University of Łódź Library doubled its area to 11 300 m².

The architectural concept is complemented with the landscape of the central part of the university district. Small architectural forms were made of clinker or structural plasters facades, curtain and structural walls; on the passageways there is polbruk paving and wooden and concrete benches, hanging and standing metal lamps, high and low greenery, a fountain, a metal fence and parking lots. In addition, a sculpture created by Andrzej Jocz was placed in front of the main entrance to the building of the University of Łódź Library.

A real pride of the city and the University of Łódź is the building of the Faculty of Law and Administration, called the "Paragraf". The building, designed by the architect Jacek Grabowski from AGG – Architekci Grupa Grabowski Spółka z o.o., was awarded the Golden Drill in the 14th edition of the nationwide competition organized by BOSCH for the best building of the year in the category of public facilities [24] (Fig. 6). The building of the Faculty of Law and Administration is the first modern university building with a good location; located at one of the most important in terms of urban and communication

¹⁰ Adaptacje i rewitalizacje gmachów uczelni wyższych w Łodzi to temat szeroko dyskutowany przez łódzkie środowiska naukowe [10], [6, s. 153, 154] oraz [23, s. 39–45].

struktury książki z otwartymi stronicami obłożona została granatowym szkłem. Fasadę północną uzupełniono pionowymi pasami z jasnego szlifowanego kamienia. Obłożone granitem wejście nawiązuje do wizerunku książki z otwartymi stronicami. Rozbudowa BUŁ dwukrotnie zwiększyła jej powierzchnię do 11 300 m².

Uzupełnieniem koncepcji architektonicznej jest ukształtowanie krajobrazu centralnej części uniwersyteckiej dzielnicy. Wykonano m.in. drobne formy architektoniczne o elewacjach z klinkieru, tynków strukturalnych, ściany kurtynowe i strukturalne, zastosowano na ciągach komunikacyjnych nawierzchnie z kostki brukowej oraz ławki betonowo-drewniane, lampy metalowe wiszące i stojące, zaprojektowano zieleń wysoką i niską, fontannę oraz ogrodzenie metalowe i parkingi. Ponadto przed głównym wejściem do gmachu BUŁ została usytuowana rzeźba Andrzeja Jocza.

Prawdziwą dumą miasta i uniwersytetu jest budynek Wydziału Prawa i Administracji, nazywany w nawiązaniu do jego kształtu Paragrafem. Projekt gmachu jest dziełem architekta Jacka Grabowskiego z firmy AGG – Architekci Grupa Grabowski Spółka z o.o., został nagrodzony Złotym Wiertłem w XIV edycji ogólnopolskiego konkursu organizowanego przez firmę BOSCH na najlepszy obiekt budowlany roku w kategorii obiektów użyteczności publicznej [24] (il. 6). Gmach Wydziału Prawa i Administracji jako pierwszy z nowoczesnych budynków uniwersyteckich może poszczycić się dobrą lokalizacją – przy jednym z ważniejszych pod względem urbanistycznym i komunikacyjnym skrzyżowań w Łodzi, na zamknięciu szerokiej arterii prowadzącej do centrum miasta z Warszawy i z węzła autostrad A1 i A2. Uprzednio dominantą i punktem centralnym tego dużego ronda była tylko potężna bryła kościoła św. Teresy¹¹. Realizacja projektu przez firmę Skanska odbyła się w latach 2006–2009 i związana była z koniecznością wyburzenia czterech zabytkowych kamienic usytuowanych przy ul. S. Kopcińskiego. Budynek Collegium Iuridicum ma sześć kondygnacji o łącznej powierzchni 22,5 tys. m² przeznaczonej dla około 10 tysięcy studentów. Gmach wyposażony został w dziewięć auli wielofunkcyjnych (łącznie dla 2300 osób), bibliotekę wydziałową, sale wykładowe, pracownie komputerowe, część biurowo-administracyjną (230 pokoi!) oraz kawiarnie. Obiekt składa się z trzech przenikających się owalnych brył, dla których inspiracją był kształt paragrafu. Wszystkie korytarze na każdym piętrze zaczynają się i kończą w jednym centralnym wielopoziomym atrium [24]. Wieloprzestrzenne, przykryte szklanym dachem atrium o wysokości prawie 30 m świadczy o wielkości i randze obiektu oraz stanowi jego tętniące życiem serce. Zaskakujący jest fakt, że zbliżając się z dowolnego kierunku do tego olbrzymiego gmachu, zainteresowany

Il. 6. Wydział Prawa i Administracji (pracownia architektoniczna AGG), 2009 (fot. A. Pawłowska)

Fig. 6. Faculty of Law and Administration (AGG architectural studio), 2009 (photo by A. Pawłowska)

crossroads in Łódź, at the closing of a wide communication artery leading to the city centre from Warsaw and from the junction of A1 and A2 motorways. Previously a dominating feature and the central point of this roundabout was only a huge body of St Teresa church¹¹. The design was implemented by Skanska in 2006–2009 and required demolition of four historical tenement houses located at S. Kopcińskiego Street. The Collegium Iuridicum building has six floors with a total area of 22.5 thousand m² intended for approximately 10 000 students. The building was equipped with nine multifunctional auditoriums (for a total of 2300 people), a faculty library, lecture halls, computer rooms, an office-administration section (230 rooms) and cafes. The edifice consists of three interpenetrating oval solids, inspired by the shape of a paragraph. All corridors on each floor begin and end in one central multilevel atrium [24]. The large-space atrium covered with a glass roof, almost 30 m high, reveals the size and importance of the building and is its vibrant heart. Surprisingly, approaching the huge edifice from any direction, a person does not need to look for the front door or go unnecessarily around the building, since there is a main entrance leading to the same hall from all sides.

Thanks to these four equally important entrances leading to the atrium hall, the extensive building is accessible from four sides and thus fits perfectly into the layout of the university campus walking routes. Also, all the facades are front ones. The building constantly changes its face, shining with the light of a specific time of day and specific weather, playing on the polished black facade, and a walk around is always a source of pleasure and discovery of amazing views. An important supplement to the didactic space are the outdoor and underground car parks for 290 cars, as well as greenery and small architecture with a fountain and a metal sculpture made by artist

¹¹ W 2013 r. przy ul. Pomorskiej 106 po przeciwnej stronie ronda ukończono budowę siedmiokondygnacyjnego budynku biurowego – Green Horizon (z dwiema dodatkowymi kondygnacjami podziemnymi). Budynek o eliptycznej fasadzie kształtem nawiązuje do powojennych budowli ulokowanych przy ul. Uniwersyteckiej. W latach 2017–2018 rondo zmodernizowano oraz poprawiono jego estetykę poprzez zmianę nawierzchni ciągów komunikacyjnych i nasadzenia zieleni.

¹¹ In 2013, at 106 Pomorska Street, on the opposite side of the roundabout, the construction of a seven-storey office building was completed – Green Horizon (with two additional underground storeys) was completed. The building with an elliptical facade refers to the post-war buildings located at University Avenue. In 2017–2018, the roundabout was modernized and its aesthetics improved by changing the surface of the communication routes and planting greenery.

nie poszukuje frontu ani nie krąży wokół budynku, gdyż z każdej strony zaprojektowano główne wejście prowadzące do tego samego hallu. Dzięki owym czterem równorzędnym wejściom rozległy budynek jest dostępny z czterech stron i wpisuje się w ten sposób doskonale w układ ciągów pieszych kampusu uniwersyteckiego. Wszystkie fasady gmachu są frontowe. Budynek ciągle zmienia swoje oblicze, błyszcząc światłem konkretnej pory dnia i konkretnej pogody, grającym na polerowanym czarnym granicie fasady, a spacer wokół niego jest nieustannie źródłem przyjemności i odkrywaniem niezwykłych widoków. Istotnym uzupełnieniem przestrzeni przeznaczonej na działalność dydaktyczną są parkingi zewnętrzne oraz podziemne dla 290 samochodów, a także zieleń i mała architektura z fontanną i metalową rzeźbą Jocz pt. *Paragraf*. W 2013 r. w ogólnopolskim plebiscycie *Paragraf* zdobył tytuł „Najpiękniejszej polskiej uczelni” [25].

W 2014 r. po trzech latach prac oddano nowoczesny gmach uczelni przeznaczony dla Wydziału Filologicznego UŁ przy ul. Pomorskiej 171/173. Jego projekt opracowało również biuro AGG pod kierunkiem Jacka Grabowskiego i przy współpracy autorskiej Matyldy Grabowskiej. Jest to sześciokondygnacyjny budynek o powierzchni 21 tys. m² dla około 5000 studentów zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie studenckiego osiedla P. Lumumby. Formę budynku oparto na zasadzie harmonijnego przenikania się kilku prostopadłościennych brył różnej wielkości oraz na zasadzie różnicowania materiałów elewacyjnych: szkła, kamienia, aluminium i ceramiki. Główne wejście zostało podkreślone klasycznymi elementami we współczesnej formie: zadaniem ze szkła i stalowych profili na tle otaczających kamiennych ścian z wykutymi antyką sentencjami w różnych językach. Olbrzymie elewacje skrzydeł bocznych są ożywione białymi, nieregularnie rozmieszczonymi pionowymi profilami na tle ciemnych, przeszklonych płaszczyzn.

Wśród nowych obiektów związanych z edukacją akademicką w Łodzi należy też wymienić rozbudowę gmachu Akademii Sztuk Pięknych (ASP) im. Władysława Strzemińskiego autorstwa pracowni PAS Projekt z Nadarzyn (architekt: Sławomir Golenko; konstrukcja: Piotr Wielgos, Tomasz Teterycz). Nowe kolorowe budynki ASP powstały tuż obok już istniejących, oddanych do użytku w 1976 r. zabudowań uczelni, zaprojektowanych przez zespół pod kierownictwem Bolesława Kardaszewskiego [26, s. 77–87]. Oryginalny modernistyczny kompleks czterech połączonych ze sobą dziedzińcami pawilonów usytuowany był na zboczu skarpy. Nowe budynki dopasowano do tej istniejącej kompozycji. W jednym mieści się Centrum Promocji Mody z wielką salą przystosowaną do organizowania dużych prezentacji, np. pokazów mody. Drugi budynek to Centrum Nauki i Sztuki z salą kinową 3D oraz nowoczesną biblioteką.

Budynki biurowe

Całość pejzażu wielkomiejskiego Łodzi uzupełniają budynki biurowe: Infosys, Orange Plaza, Intraco, Forum 76 (realizacja 2009). Ostatni gmach to przykład interesującego

Andrzej Jocz, titled *The Paragraph*. In 2013, in the nationwide plebiscite, *Paragraf* won the title of “The Most Beautiful Polish University” [25].

In 2014, after a three-year work, a modern university building intended for the Faculty of Philology at the University of Łódź at 171/173 Pomorska Street was completed. It was designed by the AGG office – Architects Grupa Grabowski under supervision of the author of the project, Jacek Grabowski and in cooperation with the author Matylda Grabowska. It is a six-storey building with an area of 21 thousand m² for approx. 5000 students, located on the university campus, in the immediate vicinity of the student housing estate, Lumumbowo. The building form is based on the principle of harmonious interpenetration of several cuboidal shapes of various sizes and on the principle of differentiation of facade materials: glass, stone, aluminum and ceramics. The main entrance was emphasized with classic elements in a modern form: a roof made from glass and steel profiles against the background of surrounding stone walls with sentences carved in various languages in antiquated writing. Huge elevations of side wings are enlivened with white, irregularly arranged vertical profiles against the background of dark, glazed surfaces.

Among the new buildings related to academic education in Łódź, we should also mention the extension of the building of Władysław Strzemiński Academy of Fine Arts (ASP), created by the PAS Projekt studio from Nadarzyn (architect: Sławomir Golenko, structure: Piotr Wielgos, MSc Eng., Tomasz Teterycz MSc Eng.). The new, colourful ASP buildings were erected next to the existing ones, completed in 1976, designed by the team under supervision of Bolesław Kardaszewski [26, pp. 77–87]. A modernist complex, housing four faculties and an administrative building was divided into smaller pavilions, placed on the slope at various heights and connected by courtyards. New buildings were adapted to this existing composition. In one of them, there is the Fashion Promotion Centre with a large room, suitable for organization of large exhibitions and presentations, such as fashion shows. The second building is the Science and Arts Centre with a 3D cinema room and a modern library.

Office buildings

The entire Łódź cityscape is supplemented with office buildings of Infosys, Orange Plaza, Intraco, Forum 76 (implementation 2009). The latter is an example of an interesting office building offering space in the highest standard, so-called class A. The Forum 76 Business Centre was designed by the architectural studio Archidea (Łukasz Królikowski and Krzysztof Wichliński). A key element of the Forum 76 office complex project was the most efficient utilization of the investment area, while maintaining the existing facilities: the warehouse and the company store of Polmos. The design was also challenged by the close neighborhood of the historical, 19th-century spirit manufacturing factory. It is a complex of two buildings: a new seven-storey office building with a multi-level garage and a four-storey service and office facility

biurowca oferującego przestrzenie w najwyższym standardzie, tzw. klasie A. Twórcą projektu Forum 76 Business Centre jest pracownia architektoniczna Archidea (Łukasz Królikowski i Krzysztof Wichliński). Kluczowym elementem projektu kompleksu biurowego Forum 76 było najbardziej efektywne wykorzystanie terenu inwestycji przy zachowaniu istniejących obiektów: magazynu oraz sklepu firmowego zakładów Polmos. Wyzwaniem projektowym było również sąsiedztwo zabytkowej, XIX-wiecznej fabryki alkoholi. Rozwiązaniem jest zespół dwóch budynków: nowego siedmiokondygnacyjnego biurowca z garażem wielopoziomowym i czterokondygnacyjnego usługowo-biurowego obiektu w budynku byłego sklepu Polmos. Główne założenie kompozycji obu brył budynku oparte zostało na kontraście twardych, wyrazistych form ze swobodnie ukształtowanymi, płynnymi liniami elewacji. Łączy je centralnie zlokalizowany hol wejściowy zaprojektowany jako dwukondygnacyjne patio z przeszklonymi ścianami. Nowa część kompleksu biurowego znajduje się w najbardziej wyeksponowanym narożniku działki, przy skrzyżowaniu ulic Piłsudskiego i Kopcińskiego. Fasada zaprojektowana w formie lekko wygiętej bazaltowej płaszczyzny została skontrastowana z regularnym, sześciennym, szklanym wykuszem. Dzięki różnym typom obróbki bazaltu uzyskano faktury, które ożywiają elewację budynku. Jak zgodnie twierdzą jego twórcy: *Forum 76 sąsiaduje z zabytkową, XIX-wieczną fabryką, toteż staraliśmy się zachować odpowiednie proporcje między bryłą zabytkowego i nowego budynku. Wartością konserwatorską jest otwarcie fasady szczytowej i zachowanie pierwotnego charakteru fabryki jako budynku wolnostojącego* [27] (il. 7).

Hotele

Do działań pozytywnie wpływających na wizerunek miasta można zaliczyć powstanie w centrum Łodzi nowych hoteli, m.in. wspomnianych już Ibis i Andel's, a także hoteli Novotel (al. J. Piłsudskiego 11a), Campanile (al. J. Piłsudskiego 27) i Ambassador (al. J. Piłsudskiego 29). Wśród nowo wybudowanych łódzkich hoteli, oprócz już wymienionych, na miano jednego z ciekawszych pod względem architektonicznym zasługuje hotel Qubus, dzieło łódzkiej Autorskiej Pracowni Architektury Projekt – Jacka Jańca z zespołem: Przemysławem Lewickim i Grzegorzem Czarczyńskim. Działka, na której powstał, ma zaledwie 3500 m² i była trudna do zabudowy, gdyż usytuowana w narożniku al. A. Mickiewicza i ul. S. Żeromskiego. Architekci musieli zaprojektować hotel, parking na 40 samochodów i dojazd do hotelu na tak małej i nietypowej działce. Dzięki temu sześciokondygnacyjny, dwuipółtraktowy budynek ma nietypowy kształt – powstał na planie półokręgu. Jego bryła odpowiada łukowi jezdni – zarysowana jest tak jak ul. S. Żeromskiego, „wchodzi” w al. A. Mickiewicza. Gmach oddalony jest od jezdni mniej więcej o 20 m, zatem wychodząc z przejścia podziemnego, przechodzień widzi imponującą bryłę hotelu. Elewacja budynku nawiązuje do architektury fabrycznej (tło dla obiektu stanowi dawny zakład Norbelany, który w przyszłości ma stać się centrum rozrywkowym).

Il. 7. Biuro Forum 76 Business Center (pracownia Archidea), 2009 (fot. A. Pawłowska)

Fig. 7. Forum 76 Business Center office (Archidea studio), 2009 (photo by A. Pawłowska)

in the building of the former Polmos store. The main assumption of the composition of both building bodies was based on the contrast of hard, expressive forms with freely shaped, flowing elevation lines. They are connected by a centrally located entrance hall designed as a two-story patio with glass walls. A new part of the office complex is located in the most exposed corner of the plot, at the intersection of Piłsudskiego and Kopcińskiego Streets. The facade, designed in the form of a slightly curved basalt surface, was contrasted with a regular, cubic, bay window. Various types of basalt processing resulted in obtaining textures that revive the building facade. According to its creators: *Forum 76 is adjacent to a historical, 19th-century factory, so we tried to keep the right proportions between the shape of the historical and new buildings. The real conservation value is recreating the front facade and preserving the original character of the factory as a detached building* [27] (Fig. 7).

Hotels

Actions that have a positive impact on the city image include construction of new hotels in the centre of Łódź, among others, the hotels already mentioned, such as Ibis and Andel's hotels, there are also three Novotel hotels (11a J. Piłsudskiego Avenue), Campanile (27 J. Piłsudskiego Avenue) and Ambassador (29 J. Piłsudskiego Avenue). In terms of architecture, one of the most interesting newly built hotels in Łódź is the Qubus hotel, designed by Łódź Autorska Pracownia Architektury Projekt – Jacek Janiec with his team: Przemysław Lewicki, Grzegorz Czarczyński. The plot on which the hotel was built has only 3.5 thousand m² and was difficult to develop, being located in the corner of A. Mickiewicza Avenue and S. Żeromskiego Street. Architects had to design a hotel, a parking lot for 40 cars and access to the hotel on such a small and unusual plot. Thus, the six-storey, two-and-a-half-tract building has an unusual shape: it was created on a semi-circular plan. Its shape corresponds to the roadway curve – outlined in the same way as S. Żeromskiego Street “enters” the A. Mickiewicza Avenue. The building is about 20 m away

Il. 8. Hotel Double Tree by Hilton (studio Kuryłowicz & Associates 2013) (fot. Zeto, „Fotopolska-Eu”)

Fig. 8. Double Tree by Hilton Hotel (Kuryłowicz & Associates 2013 studio) (photo by Zeto, “Fotopolska-Eu”)

Elewacja jest wyłożona klinkierem, co stanowi oczywiste nawiązanie do ceglanej architektury pofabrycznej, a wiele poziomych linii na fasadzie podkreśla niecodzienny kształt budynku. Nad wejściami znajdują się szklane dachy na stalowych podciągach.

Ponadto za niezwykle interesującą realizację można uznać wybudowany w latach 2011–2013 hotel Double Tree by Hilton przy ul. Łąkowej 29 projektu studia Kuryłowicz & Associates. Jego 10-piętrowa bryła o powierzchni 8000 m² poprzez motyw na fasadzie nawiązuje do historii miejsca. Tu bowiem mieściła się założona w 1946 r. Wytwórnia Filmów Fabularnych w Łodzi, nazywana polskim Hollywood. Dlatego prosta, ascetyczna elewacja budynku pokryta jednolitymi szklanymi taflami, poprzez naniesienie na nią nieregularnej czarno-białej grafiki w formie rozłożonego na piksel fragmentu kadru z pierwszego filmu nakręconego w wytwórni jest jej symboliczną reminiscencją [28] (il. 8).

Obiekty służące kulturze i rozrywce

Do przestrzeni publicznych dedykowanych kulturze łódzkiej należy otwarty w grudniu 2004 r., po wieloletniej przebudowie, nowoczesny gmach filharmonii przy ul. Narutowicza 20/22. Projekt zdobył drugą nagrodę w konkursie „Budowa Roku 2004” oraz Nagrodę SARP za najlepszy obiekt architektoniczny wzniesiony ze środków publicznych za rok 2004 [29, s. 2]. Nowy budynek zaprojektował krakowski architekt Romuald Loegler. Dominantą konstrukcji zarówno od zewnątrz, jak i od wewnątrz jest szklana fasada budynku z naniesionym w technice sitodruku łukiem. Jest to nawiązanie do dawnej XIX-wiecznej fasady Domu Koncertowego Ignacego Vogla (arch. Otto Gehlig), na którego miejscu wzniesiono filharmonię. Jako materiały wykorzystano indyjski granit, forniry drewniane oraz kilka rodzajów szkła i beton architektoniczny. Nowa filharmonia ma dwie sale koncertowe – dużą na 650 miejsc oraz kameralną – a tak-

from the road, so when leaving the underground passage, a passerby can see an impressive shape of the hotel. Its facade refers to the factory architecture (the object’s background is the former Norbelana plant, which in the future will become an entertainment center). The elevation is lined with clinker and many horizontal lines on the facade emphasize the unusual shape of the building. Above the entrances there are glass roofs on steelbinders.

Another very interesting building is the Double Tree by Hilton at 29 Łąkowa Street, built in 2011–2013, designed by the studio of Kuryłowicz & Associates. Through the motif on the facade, its 10-storey body with an area of 8 thousand m² refers to the history of the place. This is where the Feature Film Studio in Łódź, called the Polish Hollywood, was located in 1946. Therefore, by applying irregular black and white graphics, a simple, ascetic building facade covered with uniform glass panes is a symbolic reminiscence in the form of a pixel fragment of the frame from the first Film Studio shot [28] (Fig. 8).

Buildings dedicated to culture and entertainment

Public spaces dedicated to the culture of Łódź include a modern building of the philharmonic hall at 20/22 Narutowicza Street, opened in December 2004, after many years of reconstruction. The project won the second prize in the “Construction of the Year 2004” and the SARP Award for the best architectural object erected from public funds in 2004 [29, p. 2]. The new building was designed by the Kraków architect Romuald Loegler. The structure’s dominant feature, both from the outside and from the inside, is a glass facade with an arch made with a screen printing technique. It is a reference to the former 19th century facade of the Ignacy Vogel Concert House (arch. Otto Gehlig), which used to be situated at the current location of the Philharmonic. The materials used were Indian granite, wood veneers and several types of glass and architectural concrete. The new Philharmonic has two halls: a large one with 650 seats and an intimate one – as well as a choir room and café space, hence an important challenge for the architect was to maintain full and effective acoustic isolation throughout the building (Fig. 9).

Major Łódź projects of the 21st century include complexes of modern swimming pools – at Teofilów and Nowa Gdynia and the largest aquapark in Poland named Fala. The complex of buildings in Nowa Gdynia on the border of Łódź and Zgierz, designed by the already mentioned Autorska Pracownia Architektury Projekt (architects: Jacek Janiec, Przemysław Lewicki, Grzegorz Czarzyński and Mikołaj Rudenko) is particularly charming. It was made with the use of ecological materials: Scandinavian spruce, clinker and granite. The visual effect of architectural structures was interestingly doubled, as the building is reflected in the water.

Modern, multi-functional sports facilities of the Widzew football club also deserves attention in this category. The stadium located at 138 Piłsudskiego street was designed by the architectural studio Ferdzyns, as well as the Sports Center (located at 2 Unii Lubelskiej street), with the dominating layout of the gray body of the Atlas Arena

że salę prób chóru i przestrzeń kawiarnianą, stąd istotnym wyzwaniem dla architekta było zachowanie pełnego i skutecznego wyizolowania akustycznego w całym gmachu (il. 9).

Do istotnych realizacji XXI w. związanych z tworzeniem w Łodzi przyjaznej przestrzeni dla mieszkańców należą kompleksy nowoczesnych basenów kąpielowych – na Teofilowie i w Nowej Gdyni oraz największego aquaparku w Polsce – Fali. Szczególnie urokliwy jest wpisany w leśny kompleks zespół budynków w Nowej Gdyni na granicy Łodzi i Zgierza, dzieło wspomnianej już Autorskiej Pracowni Architektury Projekt (arch. J. Janiec, P. Lewicki, G. Czarczyński i Mikołaj Rudenko). Użyto tu ekologicznych materiałów: drewna świerków skandynawskich, klinkieru i granitu. Efekt wizualny został w interesujący sposób podwojony, gdyż budynek odbija się w wodzie. Na uwagę w tej kategorii obiektów zasługują też nowoczesne wielofunkcyjne obiekty sportowe klubu Widzew – przy al. Piłsudskiego 138 zaprojektowany przez Pracownię Architektoniczną Ferdzynowie, a także wciąż rozbudowywane Centrum Sportowe (przy al. Unii Lubelskiej 2) z dominującą w układzie szarą bryłą hali sportowo-widowiskowej Atlas Areny ukończoną w 2009 r. Konstrukcję wzniosło konsorcjum Mostostal Warszawa SA (jako lider) i Mostostal Puławy SA. Powstała na planie koła o średnicy 140 m i przykryta została dachem zaprojektowanym w formie wycinka prętowej, stalowej kolumny kulistej.

* * *

Zastanawiając się nad współczesną architekturą publiczną Łodzi w kontekście aspiracji miasta do bycia metropolią, nie można nie zauważyć, że koncepcja metropolitalna pojawia się zarówno w wypowiedziach wysokich rangą urzędników miejskich, jak i w sondażach internetowych (np. *Łódź, jak prawdziwa metropolia!*). Niewątpliwie takiemu postrzeganiu miasta sprzyja rosnący standard zabudowy, nowoczesność rozwiązań infrastruktury technicznej oraz coraz większa spójność przestrzenna miasta i poprawiająca się komunikacja zarówno ta miejska, jak i międzymiastowa (poprzez autostrady oraz zmodernizowane dworce). Współczesna architektura często nawiązuje do stylu ceglanych budynków pofabrycznych, gdyż okres końca XIX w., gdy były one wznoszone, postrzegany jest jako czas największej prosperity miasta. Ciekawe rozwiązania architektoniczne mieszczące się w tej koncepcji architektonicznej to – poza licznymi rewitalizacjami np. kompleksu pofabrycznego należącego do Izraela Poznańskiego (Manufaktura) oraz EC1 – hotel Qubus i Galeria Łódzka. Inną opcją są realizacje stawiające na nowoczesną formę (ściany kurtynowe) i materiały (szkło, aluminium, polerowany kamień). Tutaj za udane rozwiązania można uznać BUŁ, biurowiec Forum 76, gmachy Wydziału Filologicznego oraz Collegium Iuridicum, a także do pewnego stopnia nowy dworzec Łódź Fabryczna. Czy dzięki tym aranżacjom miasto stało się metropolią? To trudne pytanie, a zdania i mieszkańców miasta, i przyjezdnych są podzielone [11]. W połowie 2018 r. w związku z planami powstania Centralnego Portu Komunikacyjnego (CPK), czyli węzła transportowego opartego na zintegrowanych ze sobą dworcach: lotniczym i kolejowym,

Il. 9. Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina (arch. R. Loegler, 2004)
(fot. A. Pawłowska)

Fig. 9. The A. Rubinstein Lodz Philharmonic (arch. R. Loegler, 2004)
(photo by A. Pawłowska)

sports hall which was completed in 2009. The constructions were erected by the consortium of Mostostal Warszawa SA (as leader) and Mostostal Puławy SA. It was constructed on a circular plan with a diameter of 140 m and was covered with a roof designed in the form of a bar section, a steel spherical dome.

* * *

Reflecting on the contemporary public architecture of Łódź in the context of the city's aspirations to become a metropolis, it cannot be overlooked that the metropolitan concept appears both in statements of high-ranking city officials and in internet surveys (e.g., *Łódź, like a real metropolis!*). Undoubtedly, such a perception of the city is favored by the growing standard of buildings, modern solutions of technical infrastructure, and the increasing spatial cohesion of the city and improving communication both urban and interurban through highways and modernized stations. Contemporary architecture of the city often refers to the style of brick post-factory buildings, because the period of the late 19th century, when they were erected, is perceived as the time of the city's greatest prosperity. Interesting architectural solutions included in this architectural concept are – apart from numerous revitalizations, e.g. the post-factory complex owned by Izrael Poznański (Manufaktura) and EC1 – the Qubus Hotel and Galeria Łódzka. Another option are the constructions that take on a modern form (curtain walls) and materials (glass, aluminum, polished stone).

Here, BUŁ, Forum 76 office building, the Faculty of Philology Department and Collegium Iuridicum can be considered to be successful solutions, as well as the new Łódź Fabryczna railway station to some extent. Did the city become a metropolis thanks to these arrangements? This is a difficult question, and the opinions of the residents of the city and visitors are divided [11]. In mid-2018, in connection with the plans to establish the Central Communication Port (CPK), a transport hub based on integrated airport and railway stations, coherent with the layout of the road network located between Łódź and the Polish capital of Warsaw, a new concept appeared

spójnych z układem sieci drogowej zlokalizowanego pomiędzy Łodzią a stolicą Polski, pojawiła się nowa koncepcja – „miasta binarnego Warszawy i Łodzi”, zatem można sądzić, iż szanse Łodzi, by stała się metropolią globalną, są coraz większe.

– “binary city of Warsaw and Łódź”, therefore it can be assumed that the chances of Łódź of becoming a global metropolis are becoming bigger.

Translated by
Aneta and Jarosław Pawłowscy

Bibliografia/References

- [1] Pytlas S., *Wkład polskich łodźian pochodzenia ziemiańskiego w rozwój Łodzi wielkoprzemysłowej czasu zaborów (1820–1914)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2010, Nr 8, 91–102.
- [2] Dzieciuchowicz J., *Ludność Łodzi – rozwój i przemiany strukturalne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- [3] Kowalczyński K., *Łódź przelomu wieków XIX/XX*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2008.
- [4] Bartkiewicz Z., *Złe miasto. Obrazy z 1907 roku*, Nakładem Jana Czempinińskiego, G. Gebethner i Sp., Warszawa–Kraków 1911.
- [5] Szymański P., *XIX-wieczne zespoły przemysłowe w przestrzeni publicznej*, [w:] M. Wróblewska-Markiewicz (red.), *Sztuka w Łodzi 2*, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Łódź 2003, 14–22.
- [6] Pawłowska A., *Architektura publiczna w XXI wieku w Łodzi*, [w:] P. Gryglewski, E. Kubiak, K. Stefański (red.), *Sztuka Polski Środkowej. Studia V*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2011, 153–183.
- [7] Olenderek J., *Sztuka kształtowania przestrzeni publicznych w Łodzi II Rzeczypospolitej i jej związki z epoką*, [w:] M. Wróblewska-Markiewicz (red.), *Sztuka w Łodzi 2*, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Łódź 2003, 55–70.
- [8] Ciarkowski B., *Łódź, która nie powstała*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2016.
- [9] Kaczmarek S., Kaczmarek J., *Tereny przemysłowe w Łodzi jako element potencjału miasta*, [w:] T. Markowski, S. Kaczmarek, J. Olenderek (red.), *Rewitalizacja terenów przemysłowych Łodzi*, „Biuletyn” KPZK PAN, t. 132, Warszawa 2010, 68–79.
- [10] *Łódź – przemysłowe miasto akademickie*, L. Liszewski (red.), Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2015.
- [11] Jagła J., Stefański K., *Łódź – miasto idealne? Historia pewnej utopii*, „TECHNE/TEXNH – Pismo Łódzkich Historyków Sztuki” 2013, Nr 4, 50–61.
- [12] Os A., *Nowy dworzec Łódź Fabryczna*, <http://www.bryla.pl/bryla/7,85301,21093906,lozdz-fabryczna-otwarcie-dworca.html> [accessed: 9.12.2016].
- [13] *Łódź Fabryczna – tak będzie wyglądał najnowocześniejszy dworzec w Polsce*, 16.11.2016, https://budownictwo.wnp.pl/lozdz-fabryczna-tak-bedzie-wygladal-najnowocześniejszy-dworzec-w-polsce,285635_2_0_0.html [accessed: 11.02.2017].
- [14] Żalusi D., *Dworzec przyszłości – o Łodzi Fabrycznej*, 2017, http://architektura.muratorplus.pl/realizacje/dworzec-przyszlosci-o-lodzi-fabrycznej-daniel-zaluski_7083.html [accessed: 12.03.2019].
- [15] Bujalski S., *Dworzec Łódź Fabryczna daje radę. Ale jego otoczenie...*, „Gazeta Wyborcza. Łódź”, 14 grudnia 2016, 2.
- [16] Springer F., *Dworzec Łódź Fabryczna: pułapka na dzieci, gapy z telefonami, ludzi na wózkach. Dlaczego Springer go lubi?*, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Świąteczny”, 26 stycznia 2019, 7.
- [17] Walczak B.M., *Dziedzictwo przemysłowe Łodzi: obecna sytuacja i stan badań w kontekście dokonań brytyjskich*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej: Budownictwo” 2000, z. 52, 204–213.
- [18] Stefański K., *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych (do 1939 roku)*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2009, 77–81.
- [19] Rąkowska K., *Manufaktura, czyli symbol udanej rewitalizacji*, „Inżynier Budownictwa” 10.11.2009, http://www.inzynierbudownictwa.pl/inwestycje,inwestycje,artykul,manufaktura_czyli_symbol_udanej_rewitalizacji,3314 [accessed: 22.03.2018].
- [20] Sowińska-Heim J., *Sztuka awangardowa w XIX-wiecznej fabryce*, [w:] A. Pawłowska, E. Jedlińska, K. Stefański (red.), *Acta Artis. Studia ofiarowane Profesor Wandzie Nowakowskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, 419–435.
- [21] *Polska pięknieje – 7 cudów Funduszy Europejskich*, M. Klimek (red.), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009.
- [22] Woźniak M., *EC1 historia i rewitalizacja* [niepublikowana praca licencjacka], Katedra Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
- [23] Patora P., *Uczelnie w architekturze przemysłowej Akademicka Łódź Fabryczna*, „Kronika Miasta Łodzi” 2017, Nr 1(77), 39–45.
- [24] AGG, <http://agg.pl/pl/projekty.html> [accessed: 22.03.2018].
- [25] „Świat architektury”, <http://www.agg.pl/Wydarzenia/Zlote-Wiertlo-dla-Wydzialu-Prawa-i-Administracji-Uniwersytetu-Lodzkiego-1,0,40,2.htm> [accessed: 2.06.2019].
- [26] Ciarkowski B., *Bolesław Kardaszewski. Architektura i polityka*, Universitas, Kraków 2016.
- [27] „Sztuka Architektury”, http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=22380 [accessed: 25.10.2011].
- [28] Stobiecka B., *Genius loci. Hotel DoubleTree by Hilton w Łodzi*, „Świat Architektury” 2013, Nr 9(38), 50–65.
- [29] Bartoszewicz D., Majewski J., *Nagroda SARP dla filharmonii*, „Gazeta Wyborcza”, 25 listopada 2005, 2.

Streszczenie

Celem artykułu jest prześledzenie – w kontekście popularnej wśród mieszkańców i magistratu wizji Łodzi jako metropolii – zmian, jakie zachodziły w zabudowie Łodzi na przestrzeni ostatnich 20 lat. Analizie zostały poddane głównie te obiekty architektoniczne i założenia modernizujące przestrzeń i układ miasta, które w powszechnym odbiorze mieszkańców oraz współczesnych mediów korzystnie wpływają na jego wizerunek. W skróty sposób zaprezentowano najbardziej udane przekształcenia urbanistyczne (modernizacja ulic, Dworzec Tramwajowy Centrum oraz próba stworzenia Nowego Centrum Łodzi), jak też rewitalizacje licznych w mieście terenów pofabrycznych (Manufaktura, OFF Piotrkowska, elektrownia EC1). Omówiono też nowe realizacje, jak Dworzec Łódź Fabryczna, nowe hotele oraz licznie powstające w ostatnich latach biurowce.

Słowa kluczowe: Łódź, architektura, XXI wiek

Abstract

The aim of the article is to analyze the changes that have taken place in the development of the building structures in Łódź over the last twenty years in the context of the popular vision of Łódź as a metropolis city. Such concept is particularly popular among the city's inhabitants and the city magistrate. The architectural objects which were taken into consideration have a positive impact on the image of Łódź, according to the common perception of Łódź residents and its modern media. The most successful urban transformations (streets modernization, the Centrum Tram Station and the attempt to create a New Center for Łódź) are briefly presented, as well as revitalizations of the post-factory areas in the city (“Manufaktura”, OFF Piotrkowska, EC1 powerhouse). New projects are also under consideration, such as Łódź Fabryczna Station, new hotels and office buildings that have been constructed in recent years.

Key words: Łódź, architecture, 21st century